

ÍRÓPORTRÉ

Rovatunkban kortárs magyar írók életművét mutatjuk be néhány oldalnyi terjedelemben – az „élő klasszikusoktól” a leghetségesebb fiatalokig. A tárgyalt alkotók kiválasztása elkerülhetetlenül szubjektív, de a róluk szóló dolgozatban igyekszünk átfogó képet adni eddigi műveikről, olyan stílusban és megfogalmazásban, hogy az irodalmat nem szakmaként művelők számára is követhető, feldolgozható legyen, s akár érettségire vagy felvételre készülő diákok is haszonnal forgathassák. Az itt megjelenő esszék bővebb, bibliográfiával is kiegészített változatait kétévenként könyv formájában is közreadjuk.

BODOR ÁDÁM

„...én úgy érzem nem vagyok igazi írói alkat. Nem szövegekben gondolkodom, inkább képekben, helyzetekben, erre az én esetemben történetesen a papír és a ceruza volt a leghozzáférhetőbb eszköz. Kétségtelenül írásművészet ez is, de merő véletlenség, hogy mindaz, amit művelek, végül is az irodalomhoz áll legközelebb.”

Bodor Ádám Kolozsvárott született 1936. február 22-én. Édesanyja kolozsvári tisztviselő családból származott, édesapja félig értelmiségi, félig birtokos családból. 1944-ben Budapestre, a Bartók Béla és Ménézi út sarkára költöztek. A háború végén, 1945-ben, még a békekötés előtt hazautaztak, ahol is a kolozsvári házat kifosztva találták. Később Bodor Ádám édesapját koholt vádak alapján elhurcolják Bukarestbe, és csak 1955-ben szabadult a pitești börtönből. *A börtön szaga* című interjúkötetben rengeteg érdekes és nem utolsósorban humoros vallomást találunk arról az időről, amikor az író apja a börtönben volt, s a család semmit sem tudott róla, fia pedig különböző szervez-

kedésekben vett részt, amelyek miatt 1952-ben – 14 évesen – el is ítélték. Két évet töltött a szamosújvári börtönben, és a romantikusnak tűnő, rendszer elleni lázadásról, illetve a börtönben eltöltött évekről ugyanolyan szarkazmussal és iróniával nyilatkozik, mint a novelláiban ábrázolt élethelyzetek, lélekhelyzetek figurái. Jellemző rá, hogy nem szeret többet mondani, mint amennyit feltétlenül muszáj, de azt sem szereti, ha romantizáló hajlammal elferdítik a tényeket: „Nem hagyhatom szó nélkül, hogy [...] a bukaresti Előre napilap egykori újságírója, aki ma Budapesten él, a Magyar Nemzetben megemlékezett az IKESZ-ről [IKESZ: Illegális Kommunistaellenes Szervezet], és nyáltól csöpögő, hallatlanul bárgyú, megindító történetet agyalt ki, tele teljes tájékozatlanságából eredő tárgyi tévedésekkel. Egyik állítása szerint az áruló közülünk került ki, és szűnni nem akaró lelkiismeret-furdalásai később öngyilkosságba kergették. Már-már magam is meghatódnék, csak éppen egy árva szó sem igaz az egészből... De hát bizonyára nehéz ezt a történetet így, a katarzis banalitása nélkül elfogadni. Amikor valami véletlenségből folttalan és tiszta, jön az élet dilettáns, közhelyes szemlélője és leönti egy vödör nyállal.” (*A börtön szaga*, 69)

Bár sokak szerint az interjúkötet nem a magasirodalmat szolgáló gesztus volt, nemcsak a Bodor-írások megismeréséhez visz közelebb, hanem egy újfajta, szubjektivitásában is tárgyilagosságot, a „dolgo-kon” kívül állást hangsúlyozó történelemszemléletet sugall.

A regények

Két regényét ismerjük Bodor Ádámnak, a *Sinistra körzetet* (1992) és *Az érsek látogatását* (1999). Bodort 1992-ig újszerű és átütő tehetségű novellaíróként emlegették, ám ekkor megjelent a nagyhatású *Sinistra*. A regény alcímével – *Egy regény fejezetei* – máris kizárja a teljesség, a lezárt regény lehetőségét. Az értelmezések szeretettel ragaszkodnak ennek a ténynek teljes körüljárásához és oda-vissza elemzéséhez. Mindezzel szorosán összefügg a narrációs technika alkalmazása, hiszen elbeszélőnk hol E/1-ben beszél, hol róla beszél egy másik elbeszélő E/3-ban. Ismerős ez a játék. Az egyik novellafüzérben megjelenő Ojniczáné és az őt fogadó szeretőjének történetében a szerető hol E/1-ben, hol E/3-ban jelenik meg, emellett a novellák elrendezése sem szokványos, mert az ismerkedésük történetét meg-

előzi „Csendes lebukásuk” története. Ez már a regények időkezelését is előre sejteti.

A *Sinistra körzet* főhősét Andrej Bodornak hívják, ráadásul a főszereplő még kommentálja is nevének keletkezését: „Elővette zsebéből azt az óraláncon függő, csillogó bádoglapocskát, amelyre frissen belevésve sötétlett: Andrej Bodor. Az álnevem. [...] Tetszett is az új nevből az Andrej nagyon.” (25) A regény nehezen rekonstruálható sztorija szerint Andrej azért érkezik Sinistrára, hogy megtalálja fogadott fiát. Eközben hozzáidomul a helyi viszonyokhoz. Egy olyan különös világba csöppenünk, ahol bár minden abszurd és akár hajmeresztő is, ám a szöveg olvasása során elveszti idegen jellegét és megszokottá, ismerőssé válik. Andrej végül megtalálja a fiát, de küldetése értelmét veszti, a fiú nem akar vele tartani, miközben ő a Sinistrán töltött évek alatt belekapcsolódik a város különös hierarchiájába, rendszerébe. Leginkább a román diktatúra ködös, gyanús és a félelmet szándékosan fenntartó világára emlékeztet ez, de a helyszín pontatlan meghatározása, a nevek játékos hangzása több kultúrkörbe is elvezeti az olvasót.

A korábban készült novellák szinte előképei a regénynek. A mindig visszatérő szereplők egyfajta összefüggésrendszert, egy intratextuális hálót alkotnak a Bodor-írásokban, de ez először a *Sinistrában* szerveződik hosszabb, esetlegesen történetként is vizsgálható folyamattá. Nem lineáris a cselekményfűzés, a regény bevezető mondata is erre utal: „Két héttel azelőtt hogy meghalt, Borcan ezredes magával vitt terepszemlére a dobrini erdőkerület egyik kopár magaslatára.” Ezután a történet előzményei csak sokkal később kerülnek felszínre. Ugyanígy a helymeghatározás is egészen titokzatos. Dobrin környéke... Mivel Sinistra körzetébe az emberek név nélkül érkeznek és azonnal új nevet kapnak, természetesen minden papírjukat is elvesztik, kapnak a nyakukba egy csinos dögcédulát.

Szeretettel hasonlítják még Bodor regényvilágát Márquezéhez, Cortazaréhoz, a mágikus realizmus kifejezés emlegetésével. Ő maga erről így nyilatkozik: „mindig is jelen voltak az irodalomban szürrealisztikus elemek, már az Ószövetségben is, nem kell mindent a dél-amerikaiakra kenni. [...] bárhonnan is nézzük, Borcan ezredes lebegő esernyőjének a képe a Sinistrából akkor is megszületik, ha életemben egy sor Garcia Marquezt nem olvasok [...] Csodák, mesébe illő események sohasem a gazdagok körében, hanem a szegények világában történnek. [...] fatalizmusával, rezignáltságával a kelet-európai

szegény ember leginkább egy másik szegény emberre emlékeztet, ez pedig lehet akár a latin-amerikai is.”

Próbálhat bárki észrevétlenebb vagy feltűnőbb lenni a másikkal, úgyszemint sikerül, mert mindenkét egyformán figyelnek ebben a világban. Mindemellett a furcsa, skizofrén létvilágban élő emberek helyzete olyan természetes közegként kerül bemutatásra, hogy idővel mi magunk is otthon érezzük magunkat benne. Természetes lesz, hogy Severin Spiridon odaadja feleségét, Elvirát, Andrejnek „használatra”, vagy hogy a különös hangzású nevek közt Izolda Mavrodin Mahmudia a Coca becenevet kapja, amely egyértelműen egy külföldi italmárkát juttathat eszünkbe a kies dobrini fennsíkon, ahol senki nem iszik mást, csak szénen átszűrt denaturált szeszt. Az irrealitás szerves táptalaja a regénynek, hiszen a fontosabb motívumok mind a valóságon túl szerveződnek és a szövegszervezés során válnak a valóság elemeivé. „Hazatérőben volt, amikor a szerpentineken, égő fényszórókkal, teherautók közeledtek hosszú oszlopban a hágó tetője felé. Valamennyi ponyvával volt letakarva, egyikben-másikban dorongok, láncok, vasrudak csörögtek, némelyik gunnyasztó, alvó emberekkel volt tele. Mögöttük a váróterem tetőporos, szeszgőzös, fojtó illata örvénylett. Már az utásház közelében, az egyik keréknyomban Andrej egy golyó szemet talált. Egy magányos szemgolyót, amelyre rátapadt a sár darája, sárga leve, de mégiscsak szem volt. Biztos az egyik leponyvázott teherautóról potyoghatott le. Olyan olajos fényekben játszott, mint a liga emberé.” (133) Mintegy írói transzformáción áthaladva, a valószerűtlen dolgokat az olvasó már természetesként dekódolja. Szereplőinek a szerző nem ad pozitív vagy negatív pólusú szerepkört, illetve semmilyen erkölcsi felelősséggel nem ruházza fel őket. Talán a cél szentesíti az eszközt erkölcsi dilemmája az egyetlen, többször előhozott és végigkövetett problematika.

Az érsek látogatása Bogdanski Dolinán kezdődik, ahol Gábiel Ventuzának ki kell hantoltatnia édesapját, mert az örmény temető nemsokára felszámolásra kerül. Gábiel is évekre Dolinán marad, persze a megbízást egy féltestvérétől kapta, aki börtönben ül. Apjuk emberkereskedő volt, és valahogy Gábiel is belesodródik ebbe az életbe, de átcsempésztetteit végül feladja. Eközben a város állandóan az érseket várja, akiről kiderült, hogy már meghalt, és új érsek érkezik helyette. Meg is jön, az ellene szervezett merénylet pedig sikerrel jár. A helyszín megint az a fullasztó, ködös világ, amit már ismerünk *Simistrá*ból, de az időjárás kísérteties volta mel-

lett itt a szagok erősítik leginkább az elképzelt világot. Az állandó, orrfacsaró bűz.

A tisztségeket, amelyek az előző regényben leginkább a román diktatúrának voltak tükrözői, most a pravoszláv egyház hierarchiája váltja fel, és a papok veszik át a rendszer vezető, figyelő és életet-halált irányító figuráit. A két regény együttesen igazolja Kálmán C. György erről írott sorait: „Ebben a – történetesen itt egyházi – rendszerben ugyanúgy a tekintély, a korlátlan hatalom, a megalázkodás és sunyi ellenszegülés, az önkéntes rajongás és a számító törleszkedés, a néma fenyegetés és a szeszélyes jutalmazás mechanizmusai működnek, mint bármelyik másik, ismerősebb rendszerben. Azzal, hogy itt mindez vallási köntösben jelenik meg, a lényeg pontosan ugyanaz marad, s így egymással szemben, egymás mellett, egymás rovására válik egyszerre rémületessé és kinevethetővé minden uralom.”

A novellák

Eddig nyolc novelláskötete jelent meg Bodor Ádámnak, de rengeteg átfedés található a kötetek között. Az 1992-ben, 1997-ben és 2004-ben újra megjelent *Vissza a fülesbagolyhoz* válogatás tartalmazza szinte az összes novellát. Az eredeti köteteknek egyöntetűen egy – vélhe-

Bodor Ádám
Fotó: Bodor Anikó

tőleg a szerző szerint is kiemelkedő – novella adja címét. Mindben találunk műfaji megjelölést, ezek általában az elbeszélés, a karcolat és a novella.

Az író monográfiusa, Pozsvai Györgyi Bodor prózaművészetét két szempontból osztályozza. Az egyikben a műfajváltozatokat vizsgálja, így három kategóriát különböztet meg: 1. egyetlen narratív mag, illetve motívum köré szerveződő rövidtörténet; 2. többemeles történet, a hosszúpróza, az elbeszélés; 3. novellaciklus. Másik vizsgálódási szintje az egyéni prózaformák osztályozása. 1. a dialogikus szerkezet; 2. a poén nélküli, konfliktust ki nem alakító történetkonstrukció; 3. a (történet)zárlatot exponáló epikai forma; 4. a poénnal záruló, ám nyitott kompozíció.

Olyan komolyan strukturált motivikus rendszert látunk Bodornál, amely nemcsak átszövi és összekapcsolja a novellákat, hanem a motívumoknak új, önálló jelentésmezejük is kialakul. Előfordul, hogy más névvel, de újra visszatér egy szereplő, mintegy újjászületett alakban. A szereplők predestinált helyzetben élnek, felerősödik a tehetetlenségi erő érzése.

Olykor találunk egészen cselekménydús novellákat is. Persze ezekben sincsen végkifejlettel, csattanóval vagy hasonló terminusokkal illelhető finalitás. Mert a történetek csak úgy kiemelkednek a világnak bármely, bármikor játszódható eseményei közül. *A csomag nélkül* című novella a *Plusz-mínusz egy nap* című kötetből ennek a világba vetettségnek, a mindegy-hogy-mi-történik-velünknek egyik legmegfogóbban sikerült alkotása, mert véletlenszerűen, csak egy pillanat alatt eldöntött utazás részleteit láthatjuk. Egyes szám első személyben utazik elbeszélőnk, a már sok novellában szerepelt Göbbel, és úgy tűnik, mintha a fél világot beutazná pár lapon keresztül, mindezt a gyakorlott, sosem meglepődő utazó nyugalomával és a sokat látott utazó unalmával. Csomag nélkül utazik, nem tudni pontosan, hogy merre, csak a jól ismert közeg a régi, rövid párbeszédnek vasúti sínek között, két liter vodkával nyakon öntve.

A dialógusos novelláknál az olvasó szinte kukkolóként vagy inkább hallgatózóként csöppen bele egy már általában megkezdettnek tűnő, előzményekkel bíró párbeszédbe. *A Tanú* kötet novelláinak egy részében előtérbe kerül ez a poétikai szerkezet, ráadásul a téma is indukálja ezt, mert vagy kivégzésen, vagy kihallgatáson vagyunk (*A kivégzés, A tanú, A borbély*). A későbbi novellákban ez a dialógusosság gyakran céltalanabb lesz, a beszélők teljességgel elbeszélnek egymás

mellett, nem is értik egymás szavát (*Tanyai lány*). Az olvasó mégis hamar átveszi ezt a hangulatot, mert az írásokra jellemző a rövid mondatokból, repetitív variációkból és tárgyilagos, ironikus stílusból összeálló, szinte ritmikus próza. Bár ritmikája a dialógusos novellákban leginkább a modern zenére hasonlít, a hosszú prózákban a tájleírás gyakran ellenpontozza ezt a tömör formát, a *Milyen is egy hágó* novellájában pedig egyáltalán nem találunk párbeszédet, csupán egy magányos lányt látunk.

A magány, a barát keresése, de ennek a nyelv, a kapcsolatok, a beidegződések miatti ellehetetlenülése szintén gyakran előkerülő tematikai pont Bodor novelláiban. *A magány rejtett küszöbe* vagy *A barátkozás lehetőségei* a ki nem mondás, az elrejtettség egymás előtt, a felesleges próbálkozás, a bezárkózás novellái. A ki nem mondott dolgok, a nyelv határa, a szavak nem megfelelő kifejezési tartománya párhuzamosak az érzelmek, az érzelmi élet redukálódásával. A szereplők pedig szép lassan személyiségüket veszítik, de mégsem válnak az elbeszélő által mozzgatott bábuikká. Világba vetettségük jóval inkább egy magasabb érvényű, transzcendens hatalom által predesztinált dolog. *A részleg* Weisz Gizellája csendesen fogadja el a rá kimért sorsot: borzasztó, szinte túlvilágias új munkahelyén egy út van a megdicsőülésre, a túrás.

A kritikai fogadtatás során a rengeteg novella értékelése mindig a nagy regény szempontjából történik. Bodor esetén elmondhatjuk, hogy helytelenül. Egyformán a legszínvonalasabb irodalmat műveli mindkét műfajban. A novellák, amelyek töredékességükben is ellentétben állnak a nagy ívű koncepciókkal, tudatosítják, hogy nem biztos az, hogy jó helyen keressük az igazságot...

SZEKERES NIKOLETT